

Ontsnappen aan een verstikkende realiteit

DOOR MARCEL S. ZWITSER

Sinds 1959 vormt de fameuze Radetzky Marsch van Johann Strauss sr. de traditionele hekkensluiter van het Weens Nieuwjaarsconcert. Andere werken van de eerste Weense walsenkoning komen echter zelden aan de orde. Alleen in de jaren 1999 en 2004 was er in het programma meer plaats dan gebruikelijk ingeruimd voor werk van vader Strauss, aangezien in die jaren zijn 150e sterfdag c.q. zijn 200e geboortedag werd herdacht. In 1999 verscheen tevens de tot nu toe enige biografie van de componist. Het is een bijna ongelooflijk verhaal, dat je uiteindelijk wel met gemengde gevoelens achterlaat.

Het sterke aan Frank Millers rijk geïllustreerde *Johann Strauss Vater. Der musikalische Magier des Wiener Biedermeier* (Castell-Verlag, Eisenburg, 1999) is dat Miller het levensverhaal van Johann Strauss sr. (1804-1849) vertelt tegen de achtergrond van de muzikale en de politiek-maatschappelijke ontwikkelingen in het Habsburgse rijk en vooral in Wenen tussen pakweg het Congres van Wenen (1815) en de tweede Europese revolutie (1848). De Weners waren al decennialang dol op dansen voordat Strauss en zijn drie jaar oudere collega Josef Lanner in de jaren '20 van de 19e eeuw van zich lieten horen, maar de gekte die zij – en dan vooral Strauss zelf – in Wenen ontketenden, grenst aan het onbegrijpelijk.

Laat ik, voordat ik daar nader op inga, eerst opmerken dat uit diverse bronnen – waaronder een artikel van de grondlegger van de romantische orkestratiekunst, Hector Berlioz – zonneklaar is dat het 28 man sterke orkest van Strauss van uitzonderlijke kwaliteit moet zijn geweest. De precisie in het samenspel en vooral het raffinement in de frasering werden zelfs door Berlioz hoog geloofd. Voeg daarbij de charismatische figuur van Strauss, die zichzelf als de Paganini van de Weense dansmuziek aanbood (en daar waarschijnlijk geen moeite voor hoefde te doen, omdat die rol hem van nature lag), dan is het duidelijk dat we in de persoon van Strauss te maken hebben met een rasmuzikant, die ook moeilijke orkestwerken als Rossini's ouverture 'La Gazza ladra' of Beethovens 'Leonore-III-ouverture' overtuigend voor het voetlicht wist te brengen. Met dit orkest speelde Strauss composities, waarin hij blij gaf het handwerk van het componeren feilloos in de vingers te hebben en gezegend te zijn met een gezond stijlgevoel en een onuitputtelijke fantasie: 'Hij bezit de zeldzame, lovenswaardige kunst, composities te maken, die de gewone man kan begrijpen en die de geschoolde met genoegen beluistert', aldus een recensent in 1838.

Verloedering

Op deze Strauss kwam de Weense bevolking in de jaren twintig, dertig en veertig van de negentiende eeuw, vooral in de carnavalstijd, massaal af. Uit de gastenboeken van uitbaters (die als gevolg van de Strauss- en Lanner-gekke in die jaren als paddestoelen uit de grond schoten) valt op te maken dat de bals tijdens carnavals door ongeveer 200.000 mensen werden bezocht – een verbijsterend aantal, als we ons realiseren dat de totale Weense populatie in die tijd niet boven 300.000 uitkwam.

Zulke bals begonnen aan het begin van de avond en duurden meestal tot 4.00 uur. De grote trekpleisters vormden twee nieuwe typen dansen. Om te beginnen was dit de wals, een dans die ontwikkeld was uit de achtttiende eeuwse Duitse dans ('Teutscher'). De letterlijk duizelingwekkende snelheid waarmee de dansers in de wals over het parket dienden te zwieren – en dat ook nog eens in een tot dusver ongekende fysieke intimiteit tussen dame en heer – maakte dat menige zedenmeester zich zorgen maakte over de jonge generatie. Anderzijds was er de galop, waarbij de dansers zo snel over de vloer renden, dat ze na afloop helemaal buiten adem waren,

Morgen weerklint tijdens het befaamde Nieuwjaarsconcert weer de Radetzky Marsch aan het slot. Op de foto dirigent Lorin Maazel die het Weens Philharmonisch Orkest per viool aanvuurt tijdens het Nieuwjaarsconcert van 1996. Links een portret van Johann Strauss sr.

FOTO: AP/ALISCHAFER

als ze tijdens de dans tenminste niet tegen de grond waren gesmakt.

De criticasters van zulke bals richtten hun kritiek dan ook op de verloedering van de danskunst: jonge vrouwen bewegen niet meer zoals vroeger gracieus op muziek om tedere gevoelens in een man te wekken, maar rennen als bezeten door de zaal om daarna nat van het zweet en achter hun adem met een hoog rood hoofd te pogen weer tot enigszins tot zichzelf te komen, maar voordat ze daar goed en wel de kans toe hebben gekregen zet de volgende dans al weer in, waarop zij als gestoken door een wesp weer opveren en het opnieuw op een rennen zetten – om 'aan het einde van het bal nog geen bruidsgom bij elkaar te hebben gedanst', zoals één criticus cynisch formuleerde.

Verstikkend

Lezend in het boek van Miller bekruip je de indruk dat een hele stad zijn gezonde verstand kwijt was, zijn plichten verzaakte en puberaal achter pleziertjes aanrende. Inderdaad had deze balverdwazing zijn kwalijke kanten: mensen ga-

ven geregeld hun laatste geld uit aan balkleding, kleding die veelal door kinderen werd geproduceerd, die voor een handvol stuivers een 97-urige (!) werkweek moesten draaien.

Maar tussen de regels door blijkt tevens dat de Weense dansmanie een haast onvermijdelijke reactie moet zijn geweest op het toenmalige verstikkende politieke klimaat (Oostenrijk was in die tijd een reactionaire politiestaat), op economische stagnatie en op natuurrampen (in 1830 werd Wenen getroffen door een vreselijke overstroming van de Donau). Zonder te willen ontkennen dat de Weense volksaard iets lichtzinnigs en sensueel heeft, lijkt het er sterk op dat de Weners in die jaren massaal probeerden te ontsnappen aan de realiteit, voor hen onmogelijk gemaakt door machthebbers, die alleen maar geïnteresseerd waren in brave, domme burgers.

Het trieste einde van het verhaal is dat Strauss het succes naar het hoofd moet zijn gestegen. Dat hij alleen maar uitzinnige menigten meemaakte, terwijl andere kunstenaars werden gevormd door afwisselende triomfen en fiasco's, leek uiteindelijk zijn werkelijkheidsperceptie te vervormen. Of moeten zijn pogingen als een muzikale Napoleon Europa te veroveren begrepen worden als uitingen van rusteloosheid? Van het opmerkelijk organisatietalent waar hij in zijn Weense jaren blij was had gegeven, bleek tijdens die lange reizen weinig tot niets meer. Hij putte zichzelf en zijn orkest volledig uit, vooral door nodeloos veel reizen. Uiteindelijk stierf Strauss op 45-jarige leeftijd aan de gevolgen van een totaal geruïneerd immuunsysteem.

Levensvreugde

Het mag opmerkelijk heten dat Johann Strauss jr. (1825-1899) – die door Strauss sr. als een con-

current werd beschouwd vanaf het moment dat hij in 1844 in de voetsporen van zijn vader trad – aan het einde van de negentiende eeuw in het voorwoord van een volledige uitgave met de werken van zijn vader, toch met zoveel eerbied en waardering over zijn vader sprak. Uit deze woorden blijkt dat Johann Strauss jr. de harde realiteit van de Biedermeiertijd, die hij als kind meemaakte, kennelijk niet is vergeten: 'Zijn kunst heeft menige zorg doen vergeten, menige vrouw gladgestreken; velen de levensmoed vergroot, de levensvreugde teruggegeven; ze heeft getrouwt, verblijd en gelukkig gemaakt. En daarom zal de wereld een aandenken aan hem bewaren.'

Op dat moment kon Johann Strauss jr. nooit bevroeden dat de Radetzky Marsch van zijn vader, net als zijn eigen wals 'An der schönen blauen Donau', jaarlijks op Nieuwjaarsdag over de hele wereld zou worden uitgezonden en beluisterd. Momenteel nemen ongeveer 65 landen de uitzending van het Weens Nieuwjaarsconcert over; de ORF schat het aantal kijkers wereldwijd op circa 1 miljard.

De laatste twee jaren waren de cd's van de nieuwjaarsconcerten alleen in Oostenrijk al goed voor dubbelplatinum. Wellicht vormen deze verbazingwekkende cijfers wel het beste bewijs dat de woorden van Johann Strauss jr. – dan eveneens betrokken op zijn eigen muziek en op die van zijn broers – nog steeds niet aan betekenis hebben ingeboet. En juist nu de meer discutabele kanten aan de dansscène uit Strauss' eigen tijd er vrijwel af zijn, komt in het Nieuwjaarsconcert van de Wiener Philharmoniker des te beter tot uitdrukking wat de Weners in Strauss' dagen al feilloos in de gaten hadden, namelijk dat 'Strauss in zijn eigen vakgebied dat is wat Beethoven in het zijne was'.